

TRIẾT LÝ PHÁT TRIỂN GIÁO DỤC HỒ CHÍ MINH

NGUYỄN TÙNG LÂM*

TÓM TẮT

Triết lý phát triển giáo dục Hồ Chí Minh là những luận điểm, những mệnh đề, những tư tưởng cốt lõi nhất của Người về chiến lược phát triển giáo dục, tính nhân dân, tính dân tộc, khoa học, mục tiêu, nội dung, phương pháp giáo dục, đặc biệt là triết lý phát triển con người. Trong giai đoạn cách mạng hiện nay, kho tàng triết lý ấy cần được tiếp tục khai thác nhằm xây dựng cơ sở lý luận có tính chất nền tảng, kim chỉ nam của triết lý giáo dục Việt Nam hiện đại.

Từ khóa: triết lý phát triển giáo dục, Hồ Chí Minh.

ABSTRACT

Ho Chi Minh's philosophy of educational development

Ho Chi Minh's philosophy of educational development is his arguments, clauses, core ideas of the development strategies for education, humanity, race, science, object, content, special education methods and especially the philosophy of humans development. In the current stage of revolution, this treasure of philosophy needs exploiting so as to form a theoretical basis playing a founding role, a direction for Vietnam modern education philosophy.

Keywords: educational development philosophy, Ho Chi Minh.

1. Đặt vấn đề

Mang những giá trị văn hóa dân tộc bước ra thế giới, hòa nhập vào đại dương trí tuệ của thời đại, Hồ Chí Minh đã tiếp nhận tinh hoa của nhân loại, vận dụng sáng tạo và phát triển chủ nghĩa Mác – Lê-nin vào điều kiện cụ thể của đất nước, từng bước định hình triết lý phát triển của mình, trong đó có triết lý về phát triển giáo dục. Triết lý phát triển giáo dục Hồ Chí Minh là những luận điểm, những mệnh đề, những tư tưởng cốt lõi nhất của Người về mục tiêu, bản chất, động lực, nội dung, khuynh hướng của sự vận động, phát triển của nền giáo dục cách mạng phù hợp với đặc điểm văn hóa, xã hội Việt Nam. Những cống hiến của Hồ Chí Minh về lý luận và thực tiễn phát

triển giáo dục là vô giá, đem lại thành tựu cho nền giáo dục cách mạng Việt Nam. Triết lý phát triển giáo dục Hồ Chí Minh gồm những nội dung cơ bản mà chúng tôi trình bày dưới đây.

2. Phát triển giáo dục là quan trọng hàng đầu, là vấn đề chiến lược gắn liền với sự nghiệp cách mạng của dân tộc

Giáo dục có vai trò đặc biệt đối với sự phát triển con người và xã hội. Các bậc vĩ nhân trong hoạt động và lãnh đạo cách mạng của mình đã xác định vai trò vị trí giáo dục là nhân tố thiết yếu mở đường cho sự nhận thức và cải tạo thế giới đồng thời cũng là vấn đề có ý nghĩa sống còn của sự hưng thịnh đất nước.

Quả thật, giáo dục có vai trò cực kỳ to lớn trong đời sống xã hội đối với bất

* ThS, Trường Đại học Chính trị, Bộ Quốc phòng

cứ quốc gia, dân tộc nào, ở bất kì thời đại nào. Giáo dục là một trong những lĩnh vực nhạy cảm nhất của văn hóa. Người xưa đã dạy: “Vì lợi ích mười năm phải trồng cây, vì lợi ích trăm năm phải trồng người” [9, tr.222]. Tinh thần này được Chủ tịch Hồ Chí Minh kế thừa, nhắc lại như một nguyên tắc bất biến trong nhận thức cũng như trong chỉ đạo hành động của Người. Về vấn đề này, C. Mác cũng nhấn mạnh: “Muốn thay đổi những điều kiện xã hội phải có một chế độ giáo dục thích hợp” [6, tr.771]. V. I. Lê-nin vị lãnh tụ của cuộc Cách mạng tháng Mười Nga cũng khẳng định vai trò to lớn của giáo dục, coi đó là điều kiện đảm bảo cho sự nghiệp xây dựng chủ nghĩa xã hội. Theo Lê-nin, người mù chữ là “người đứng ngoài chính trị”. Đó cũng là một trong những lí do con người phải: “Học, học nữa, học mãi”. Đây là những luận điểm cơ bản của tư tưởng nhân loại nói về sự cần thiết phải giáo dục.

Trên cơ sở kế thừa tư tưởng của các bậc tiền nhân, Hồ Chí Minh đặc biệt quan tâm đến vấn đề giáo dục, coi đó là nhiệm vụ cơ bản, không thể tách rời của cách mạng Việt Nam. Với triết lí đã trở thành niềm tin sâu sắc rằng “một dân tộc dốt là một dân tộc yếu” [8, tr.8], ngay từ những ngày đầu cách mạng, Nguyễn Ái Quốc đã lên án “chính sách ngu dân” của chính quyền thực dân áp dụng ở Việt Nam. Năm 1930, trong *Lời kêu gọi* nhân ngày thành lập Đảng Cộng sản Việt Nam, Người đã nêu ra khẩu hiệu “thực hành giáo dục toàn dân”, tức là phải tiến hành phổ cập giáo dục. Cách mạng tháng Tám thành công, Người đã lãnh đạo nhân dân

xóa bỏ nền giáo dục thực dân - một nền giáo dục dạy cho thanh niên Việt Nam yêu một Tổ quốc không phải là Tổ quốc mình, khinh rẻ nguồn gốc, dòng giống dân tộc mình, phụ nữ và đồng bào các dân tộc thiểu số ít được học chữ..., và xây dựng nền giáo dục mới. Người nhận thức một cách sâu sắc về sự cần thiết phát triển nền giáo dục cách mạng, là một bộ phận không thể tách rời với sự nghiệp xây dựng nền kinh tế mới, nền văn hóa mới và con người mới. Hồ Chí Minh đã nêu ra những luận điểm nổi tiếng: “Muốn xây dựng chủ nghĩa xã hội, trước hết cần có những con người xã hội chủ nghĩa” [10, tr.310].

Trong quá trình bốn ba khắp thế giới, Người đã tiếp thu những tinh hoa của nhân loại. Thực tế ấy đã góp phần hình thành con đường giải phóng dân tộc, phát triển đất nước. Một niềm tin sâu sắc đã được khẳng định: non sông Việt Nam có trở nên vẻ vang hay không, dân tộc Việt Nam có sánh vai với các cường quốc năm châu hay không điều đó phụ thuộc vào sự nỗ lực, phấn đấu, nâng cao dân trí của chính người Việt Nam - đặc biệt là thế hệ trẻ. Xây dựng một nền giáo dục để ai cũng được học tập là nhiệm vụ cơ bản của sự nghiệp cách mạng.

Như vậy, quan điểm trên của Hồ Chí Minh là sự kế thừa truyền thống văn hóa Việt Nam nhưng đã được nâng lên ở tầm cao mới, phù hợp với khuynh hướng vận động của lịch sử, thời đại và văn minh nhân loại. Nó được kiểm chứng bởi thực tiễn cách mạng Việt Nam hơn 80 năm qua. Đặc biệt trong giai đoạn hiện nay, khi mà phát triển kinh tế tri thức trở

thành xu hướng chung của nhân loại thì quan điểm trên của Người càng được biểu hiện rõ nét. Vì vậy, muốn cho “dân giàu, nước mạnh”, muốn có nền kinh tế phát triển nhanh và bền vững thì phải đầu tư cho giáo dục, xây dựng được nền giáo dục đáp ứng yêu cầu phát triển đất nước.

3. Phát triển giáo dục hướng tới mục tiêu phát triển con người toàn diện

Trong triết lí phát triển giáo dục Hồ Chí Minh, xoay quanh nguyên tắc có tính rường cột là *vấn đề con người, tất cả vì con người và do con người*, con người cần phải được phát triển toàn diện. Vì vậy, Người cho rằng, muốn phát triển con người toàn diện cần phải thực hiện chiến lược “trồng người”, phải phát triển giáo dục.

Việc phát triển con người toàn diện theo quan điểm của Hồ Chí Minh không chỉ với mục đích tạo ra nguồn lực để phát triển đất nước - tức là con người với tư cách là động lực cho sự phát triển, mà ở đây con người với địa vị và tư cách là chủ và làm chủ, có đầy đủ phẩm chất năng lực: đức, trí, thể, mỹ. Vì vậy, phát triển con người toàn diện chính là đảm bảo *quyền con người*, đảm bảo *các giá trị làm người* hướng tới một xã hội mà “sự phát triển tự do của mỗi người là điều kiện cho sự phát triển tự do của tất cả mọi người” - con người với tư cách là mục tiêu cho sự phát triển. Điều này được thể hiện ngay khi đất nước ta giành được độc lập, dù cách mạng đứng trước tình thế vô cùng khó khăn, một trong những vấn đề mà Hồ Chí Minh quan tâm hàng đầu là “diệt giặc đói” để nâng cao

dân trí. Người đề nghị mở một chiến dịch chống nạn mù chữ. Hàng loạt sắc lệnh liên quan tới giáo dục được Hồ Chí Minh kí như Sắc lệnh về việc thành lập Nha bình dân học vụ (6-9-1945); Sắc lệnh về việc thiết lập một Quỹ tự trị cho Trường Đại học Việt Nam (10-10-1945); Sắc lệnh về việc thành lập Hội đồng Cố vấn học chính (10-10-1945); Sắc lệnh về việc thiết lập một Ban đại học Văn khoa tại Hà Nội (10-10-1945)... Quan điểm và những việc làm của Người đã thể hiện tư tưởng nhân văn, nhân đạo cao cả, đồng thời thể hiện bản chất của nền giáo dục mới – nền giáo dục cách mạng.

Trong suốt quá trình lãnh đạo cách mạng của mình, cũng như trong công cuộc xây dựng đất nước, Hồ Chí Minh luôn dành sự quan tâm sâu sắc đến việc phát triển giáo dục, và luôn đặt giáo dục ở vị trí cao nhất. Bởi vì, Người cho rằng *giáo dục góp phần quyết định trong việc hình thành nhân cách con người*. Người ví giáo dục chính là sự nghiệp “trồng người” và đưa ra những luận điểm đầy tính triết lí và thực tiễn về vị trí, tầm quan trọng của giáo dục đối với sự phát triển của con người, như:

*Hiền, dữ phải đâu là tính sẵn,
Phần nhiều do giáo dục mà nên*

[7, tr.383]

Theo Hồ Chí Minh, giáo dục là yếu tố quyết định trực tiếp việc nâng cao trình độ học vấn, khoa học - kĩ thuật, chuyên môn nghiệp vụ, ngoại ngữ, tổ chức quản lí cho cán bộ, đảng viên và mọi tầng lớp nhân dân trong việc thực hiện các nhiệm vụ cách mạng. Giáo dục sẽ giúp cho người học có vốn liếng về lịch sử, văn

hóa của dân tộc Việt Nam và thế giới, mà nếu không có nó thì sẽ không giữ vững nền độc lập, không thể tham gia vào công việc kiến thiết xây dựng nước nhà giàu mạnh. Giáo dục sẽ giúp cho người dân có kiến thức mới để biến một nước lạc hậu, nghèo nàn thành một nước có nền văn hóa cao và đời sống tươi vui, hạnh phúc. Và như vậy, phát triển giáo dục là một nhân tố quyết định để phát triển con người toàn diện, là nét đặc sắc trong triết lý phát triển giáo dục Hồ Chí Minh.

4. Phát triển nền giáo dục mang tính nhân dân, dân tộc và khoa học

Hạt nhân trong hệ thống triết lý phát triển giáo dục của Hồ Chí Minh là tư tưởng xây dựng một nền giáo dục mang tính nhân dân rộng lớn: “Ai cũng được học hành” [8, tr.161]. Quan điểm này thể hiện tính nhân dân, tính nhân văn, công bằng, dân chủ... vốn là mạch nguồn trong hệ tư tưởng và chi phối toàn bộ những công hiến của Hồ Chí Minh cho cách mạng. Xây dựng nền giáo dục mang tính nhân dân là sự tiếp nhận phân tích cực trong tư tưởng “hữu giáo vô loại” (mọi người đều được giáo dục) của Khổng Tử, thể hiện mong ước của nhân dân ta muốn được học hành, đồng thời thấm nhuần quan điểm cơ bản của chủ nghĩa Mác – Lê-nin về vai trò của quần chúng nhân dân trong lịch sử.

Khi xác định triết lý phát triển nền giáo dục cách mạng là “Ai cũng được học hành”, Hồ Chí Minh đã định rõ những vấn đề có tính phương pháp luận, định hướng cho việc xây dựng những tiền đề cơ bản để nền giáo dục tạo điều kiện cho mỗi người có thể cố gắng phát triển

năng lực sẵn có của mình. Đây là sự đúc kết những tinh hoa triết học, văn hóa phương Đông, phương Tây và được chuyển hóa nhuần nhuyễn trên hệ tư tưởng của chủ nghĩa Mác – Lê-nin. Kế thừa và phát triển những luận điểm cách mạng và sáng tạo của các nhà triết học lớn trên lập trường mác-xít, Hồ Chí Minh cho rằng, một triết lý phát triển nền giáo dục cách mạng cần hướng tới là *phải kết hợp được giá trị, sức mạnh của dân tộc với giá trị của văn hóa nhân loại và sức mạnh của thời đại*. Trong thời kì Đảng lãnh đạo đấu tranh giành chính quyền, bản *Đề cương văn hóa Việt Nam* (1943) đã mang đậm tư duy của Hồ Chí Minh về việc xây dựng nền văn hóa có hai đặc trưng cơ bản là khoa học hóa và đại chúng hóa. Sau Cách mạng tháng Tám, Đảng và Chủ tịch Hồ Chí Minh đã dày công đặt nền móng cho nền giáo dục Việt Nam dựa trên hai đặc trưng cơ bản của nền văn hóa cách mạng nêu trên. Tính khoa học luôn đi liền với tính đại chúng trong nền giáo dục cách mạng đã thể hiện rõ tư duy lớn của Hồ Chí Minh về việc xây dựng nền văn hóa mang đậm tính dân tộc Việt Nam nhưng chất lọc những tinh hoa văn hóa nhân loại, những nét tiến bộ của nền giáo dục thế giới. Đường lối phát triển văn hóa đầy tính sáng tạo này đã tạo cơ sở quan trọng cho việc xây dựng nền giáo dục của đất nước từ sau năm 1945 đến nay. Nền giáo dục cách mạng đã có những đóng góp quan trọng đối với sự hình thành những thế hệ con người Việt Nam gắn bó với lợi ích dân tộc và làm nên những bản anh hùng ca trong lịch sử

giải phóng dân tộc, và ngày nay là sự nghiệp xây dựng đất nước.

5. Phát triển giáo dục cần phải xác định mục tiêu, nội dung, phương pháp giáo dục mang tính thiết thực, cụ thể

Hồ Chí Minh cho rằng muốn phát triển giáo dục thì một trong những vấn đề quan trọng hàng đầu là phải xác định đúng đắn *mục tiêu* là đào tạo những con người có ích, những con người có đủ đức và tài, “vừa hồng, vừa chuyên” để phục vụ sự nghiệp xây dựng chủ nghĩa xã hội, đóng góp cho sự hưng thịnh của đất nước, đưa đất nước “sánh vai các cường quốc năm châu” [8, tr.33]. Giáo dục phải chú trọng quan tâm đến chất lượng đào tạo nhằm nâng cao dân trí, đồng thời phát huy năng lực của mỗi người. Về *nội dung*, giáo dục phải toàn diện, bao gồm tất cả các mặt: đức, trí, thể, mỹ..., phải kết hợp được tri thức khoa học với kiến thức thực tế (học phải đi đôi với hành), phát huy được tính sáng tạo, khả năng tư duy của mỗi người học, đồng thời phải đảm bảo chứa đựng cả tính dân tộc và tính thời đại (kết hợp những nét văn hóa truyền thống tốt đẹp của dân tộc với những tinh hoa tri thức văn minh, hiện đại, tiến bộ của nhân loại)... Về *phương pháp*, giáo dục phải khoa học, phù hợp với nhiều loại đối tượng khác nhau, như giáo dục không nên chỉ bó hẹp trong nhà trường, mà phải phát huy mối liên hệ mật thiết giữa nhà trường, gia đình và xã hội; phải chăm lo, bồi dưỡng thế hệ trẻ. Với mỗi đối tượng, mỗi cấp học cần phải có những phương pháp giáo dục phù hợp... Giáo dục cần được thực hiện dưới nhiều hình thức, cách thức, loại hình, chương

trình đào tạo khác nhau (trong nhà trường, trong cuộc sống, thông qua sách vở, trao đổi; học thầy, học bạn, tự học; học ở mọi nơi, mọi lúc...) nhằm đảm bảo mục tiêu giáo dục toàn dân cũng như nâng cao chất lượng, hiệu quả giáo dục. Công tác giáo dục phải chú ý cả hai đối tượng người học và người dạy. Việc phát triển nền giáo dục phải được coi là nhiệm vụ của toàn xã hội, là công việc có tính liên ngành, cần có sự chủ động, quan tâm của các cấp ủy Đảng, chính quyền, nhân dân; trong đó, vai trò của những người làm công tác giáo dục là hết sức quan trọng.

6. Kết luận

Tóm lại, triết lí phát triển giáo dục Hồ Chí Minh là một hệ thống quan điểm thể hiện tầm nhìn chiến lược sâu sắc về vai trò của giáo dục đối với sự phát triển của con người và toàn xã hội. Trong đó có những tư tưởng đi trước thế giới, trở thành chân lí được nhân loại tiến bộ thừa nhận. Quan điểm của Hồ Chí Minh về phát triển giáo dục chứa đựng một kho tàng triết lí sâu sắc, đó là kết quả của sự thâm thấu và phát triển những tinh hoa, cốt lõi của nền văn hóa dân tộc cùng với những tri thức tiến bộ của văn minh nhân loại. Triết lí phát triển ấy là ánh sáng soi đường, vạch ra phương hướng cơ bản cho chiến lược phát triển con người, chiến lược phát triển giáo dục ở nước ta trong suốt mấy chục năm qua và cả thời gian sắp tới. Vì vậy, kho tàng triết lí ấy cần được tiếp tục khai thác nhằm xây dựng cơ sở lí luận có tính chất nền tảng, là kim chỉ nam của triết lí giáo dục Việt Nam hiện đại, góp phần vào nội dung của chủ

thuyết phát triển Việt Nam đang được đầu tư nghiên cứu.

Trong giai đoạn cách mạng hiện nay, những quan điểm trong nội dung triết lý phát triển giáo dục Hồ Chí Minh là cơ sở lý luận để Đảng nhận thức rõ vị trí và tầm quan trọng của sự nghiệp phát triển con người, trong công cuộc đổi mới đất nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa. Việc phát triển con người vừa là mục tiêu, vừa là động lực của sự phát triển kinh tế - xã hội, “lấy việc phát huy nguồn lực con người làm yếu tố cơ bản cho sự phát triển nhanh và bền vững”. Khi phát triển con người được coi là yếu tố quyết định sự phát triển của mỗi quốc gia, thì phát triển giáo dục - đào tạo là

phương tiện chủ yếu quyết định chất lượng con người, là nền tảng của chiến lược phát triển con người. Chính vì vậy, Đảng đã khẳng định: “Giáo dục và đào tạo có sứ mệnh nâng cao dân trí, phát triển nguồn nhân lực, bồi dưỡng nhân tài, góp phần quan trọng phát triển đất nước, xây dựng nền văn hóa và con người Việt Nam. Phát triển giáo dục và đào tạo cùng với phát triển khoa học và công nghệ là quốc sách hàng đầu; đầu tư cho giáo dục và đào tạo là đầu tư cho phát triển” [4, tr.77]. Nhận thức được vai trò của giáo dục với ý nghĩa “quốc sách hàng đầu” là điều có ý nghĩa rất quan trọng, nhưng biến nó thành hiện thực mới là điều có ý nghĩa quyết định.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bảo tàng Hồ Chí Minh, Đại học Sư phạm Hà Nội (2005), *Chủ tịch Hồ Chí Minh với sự nghiệp giáo dục*, Nxb Thanh niên, Hà Nội.
2. Đặng Quốc Bảo, Nguyễn Đắc Hưng (2004), *Giáo dục Việt Nam hướng tới tương lai – vấn đề và giải pháp*, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
3. Trịnh Văn Chính, Nguyễn Anh Quốc (2003), “*Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục*”, *Tạp chí Triết học*, (3).
4. Đảng Cộng sản Việt Nam (2011), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XI*, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
5. Phạm Minh Hạc (1996), *Phát triển giáo dục phát triển con người phục vụ phát triển xã hội – kinh tế*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
6. C. Mác và Ph. Ăngghen (1995), *Toàn tập*, tập 16, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
7. Hồ Chí Minh (2002), *Toàn tập*, tập 3, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
8. Hồ Chí Minh (2002), *Toàn tập*, tập 4, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
9. Hồ Chí Minh (2002), *Toàn tập*, tập 9, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
10. Hồ Chí Minh (2002), *Toàn tập*, tập 10, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 23-10-2013; ngày phản biện đánh giá: 10-3-2014; ngày chấp nhận đăng: 17-6-2014)